

Regimanta Stankevičienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Kurklių bažnyčios Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu 1710 m. paveikslas ir jo paslaptys

Straipsnyje nagrinėjamos Kurklių Šv. Jurgio bažnyčioje saugomo Marijos paveikslo, jo įrašė vadinamo „Švč. Mergele Marija Sniegine“, bet nutapyto pagal kitą pirmavaizdį, kilmės, „sumaišyto“ pavadinimo ir kitos paslaptys. Pristatomi tariamas ir tikras pirmavaizdžiai bei galimas tiesioginis ikonografinis pavyzdys. Nagrinėjama ir koreguojama Kurklių bažnyčios istorija, reikšminga tyrimo objekto – Marijos paveikslo – istorijai atskleisti. Pristatomas kūrinio vaidmeniui parapijos pamaldumo kontekste suvokti svarbus šventovės dekoras ir jo kaita. Supažindinama su bažnyčios istorija, pristatomi su nagrinėjamo paveikslo sukūrimu ir pagerbimu susiję (ir galbūt susiję) asmenys.

Reikšminiai žodžiai: Švč. Mergelės Marijos paveikslas, Švč. Mergelė Marija Snieginė, Švč. Mergelė Marija *del Popolo*, Kurklių Šv. Jurgio bažnyčia, Kurklių regulinių atgailos kanauninkų vienuolynas, Zavišos, Pliateriai, Silvestras Koncesas Rodkievičius, Pranciškus Ignacas Jankevičius

Įvadas

Straipsnio tikslas yra išnagrinėti pagrindinio tiriamojo objekto – Kurklių bažnyčios Marijos paveikslo, datuojamo 1710 m., ikonografiją, kilmę ir istoriją. Tai atliekant apžvelgiamas platesnis tyrimų laukas, įtraukiant susijusius, tačiau netapačius istorinius fenomenus (bažnyčios ir vienuolyno raidos, jų fundatorių biografijos detales ir pan.).

Tiriant paveikslo istoriją, svarbu buvo žinoti šventovės fundavimo, statybos ir dekoravimo raidą. Bet išsamių Kurklių Šv. Jurgio bažnyčios istorijos tyrimų nebuvo, nors žinybų pobūdžio leidiniuose¹ ir keliose platesnio pobūdžio publikacijose² paskelbta jos permainingos egzistencijos faktų. Įsigilinus išaiškėjo, kad kai kurie jų klaidingi arba reikalaujantys papildomų

¹ Nevardijant bendrųjų enciklopedijų, minėtina: Misių, Šinkūnas (1993), 201–202; Skrinškas (1999), 210.

² Bruzdziński (2003); Miškinis (2005), 413–425; Pilkaitė (2011), 195–201.

1. Kurklių Šv. Jurgio bažnyčios
procesijų altorėlis su
Švč. Mergelės Marijos
su Vaikeliu paveikslu.

Alantės Valtaitės-Gagač nuotr., 2018

paaiškinimų. Straipsnyje šie faktai tikslinami, bet su ankstesnių publikacijų paklaidomis nesiginčijama: tai perdėm išplėstų tekstą, be to, šios vietos vienuolyno ir bažnyčios raidos nagrinėjimas – tik kontekstinė jo užduotis. Tad pateikiami tie faktai ir svarstymai, kuriuos autorė laiko svarbiais pagrindiniam tyrimui arba jo kontekstams.

Kurklių Šv. Jurgio bažnyčios dekore dominuoja XIX a. II p. altoriai, paveikslai ir skulptūros, bet yra ir XVIII a. paveldo. Ankstesnio dėmesio ir aptarimo yra sulaukę keli šios šventovės dailės kūriniai.³ 2018 m., tikslinant jų duomenis, Kultūros paveldo centro darbuotoja dr. Alantė Valtaitė-Gagač atkreipė dėmesį į procesijų altorėlį su dviem barokiniais paveikslais (1 pav.) ir parengė duomenis šiam kompleksiniam kūriniui įrašyti (įrašytas 2023 m.) į Lietuvos Respublikos kultūros vertybių registrą. Altorėlį ji datavo XIX a. IV ketv., ant medžio plokštės tapytą šv. Antano Paduviečio paveikslą – XVIII a. I p., ant drobės tapytą Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu paveikslą – 1710 m., o dvi šio paveikslų karūnas – XVIII a. II ketvirčiu.⁴ Nieko daugiau apie šį altorėlį ir jo paveikslus neskelbta.

³ Paveikslai „Jėzus pas Kajafą“ (unikalusis kodas (toliau – uk) 8746), „Švč. Mergelė Marija su Kūdikiu“ su aptaisais, karūnomis, votų rinkiniu ir rėmais (uk 8747), „Švč. Mergelė Marija Škaplierinė“ (uk 21887) ir „Šv. Arkangelas Mykolas“ (uk 20151) bei dvi Nukryžiuotojo skulptūros (uk 20152, 20153) įrašyti į Lietuvos Respublikos kultūros paveldo registrą (toliau – LR KPR): <https://kvr.kpd.lt/#/heritage-search>. Ankstesnius jų duomenis ir aprašus žr. *Lietuvos TSR kultūros* (1973), 607; *Lietuvos TSR kultūros* (1977), 46–47; *Kultūros paminklų* (1996), 55; Skrinškas (1999), 210.

⁴ LR KPR procesijų altorėliui su paveikslais „Šv. Antanas Paduvietis“ ir „Švč. Mergelė Marija Snieginė“ su karūnomis suteiktas uk 43059; komplekso sandams: procesijų altorėliui – uk 43060;

2. Švč. Mergelės Marijos su Vaikeliu paveikslo užrašo atspindėtų infraraudonųjų spindulių vaizdas. Rapolo Vedricko nuotr., 2024

Marijos paveikslo viršuje, kairėje, matyti įrašas: „B: V: M: ad Nives Miraculis / (...)eldebemimae Romae et statim / cessit Anno Domini 1710“ (2 pav.). Apžiūra *in situ* ir atlikti pirminiai fizikiniai tyrimai rodo, kad rašyta ant jau pertapyto fono. Netaisyklingus antros ir trečios eilutės žodžius ir sunkiai suprantamą lotynišką įrašą perprasti padėjo Veronika Gerliakienė. Ji atkūrė sudarkytą pirmąjį antros eilutės žodį, pataisė pirmą trečios eilutės žodį bei buvusį / menamą sakinio veiksnių ir pasiūlė tokią įrašo dekonstrukciją: „[Imago?] B[eatae] V[irginis] M[ariae] ad Nives Miraculis celebrimae Romae et statim cessit Anno Domini 1710“ ir galimą (vienas iš galimų) teksto vertimą: „[Paveikslas] Palaimintosios Mergelės Marijos Snieginės, itin garsios stebuklais Romoje, visam laikui atiteko 1710 Viešpaties metais.“ Kitos minties link kreipia Liudo Jovaišos pastaba, kad žodžiais *statim cessit* būdavo nusakomas ligos, epidemijos ir pan. liovimasis.

paveiksliui „Šv. Antanas Paduvietis“ – uk 43061; paveiksliui „Švč. Mergelė Marija Snieginė“ su karūnomis (2 vnt.) – uk 43062: <https://kvr.kpd.lt/#/heritage-search>.

Abi interpretacijos aiškumo nesuteikia, tik iškelia naujų klausimų. Ar minimas stebuklingasis originalas, ar aptariamoji jo kopija – „tikras atvaizdas“, kaip rašyta maloningų paveikslų kartotėse? Ar 1710 m. buvo nutapytas arba padovanotas šis atvaizdas? O gal tuomet tik atsirado dingstis jį nutapyti: pavyzdžiui, išvengta didelės nelaimės (data mintis kreipia 1710 m. maro Lietuvoje link)? Kokios atvaizdo, su juo susijusių aplinkybių, asmenų sąsajos su Kurklių bažnyčia?

Tai tolesnio svarstymo dalykai, o pirminė hipotezė ta, kad matomas tekstas netiksliai ir veikiausiai kažką praleidus atkartoja ankstesnį, dabar nebematomą paveikslo įrašą. Ar jo bent liekanų tebėra kur nors ant paveikslo ar jo drobės, parodytų išsamūs fiziniai tyrimai, o juos bus galima atlikti tik išėmus paveikslą iš altorėlio ir atskyrus nuo antrojo paveikslo.

Be įprastų panašioms tyrimams archyvinių šaltinių (bažnyčios inventorių ir kitų dokumentų), straipsniui parengti panaudoti su aptariamuoju laikotarpiu susiję publikuoti šaltiniai, suteikiantys duomenų apie nagrinėjamo kūrinio pirmavaizdį ir galbūt reikšmingus asmenis, taip pat su Kurklių bažnyčia arba nagrinėjamais klausimais susijusi mokslinė ir kita literatūra. Toliau straipsnyje, kai to reikia, šaltiniai ir literatūra juos mininčiame tekste arba išnašoje pristatomi ar pakomentuojami.

Tikras ir tariamas pirmavaizdžiai

Išsikeltų atvaizdo kilmės klausimų nagrinėjimą apsunkina faktas, kad aptariamojo Švč. Mergelės su Vaikeliu paveikslo įrašas dar ir klaidina, nes nurodo netikrą pirmavaizdį: minimo romietiškojo Marijos Snieginės (lot. *Beatissimae Virginis Maria ad Nives*) atvaizdo (3 pav.) ir Kurklių bažnyčios paveikslo (5 pav.) ikonografija nesutampa. Kurkliškis paveikslas yra nuosekli kito paveikslo „Žmonių Švč. Marija“ (lot. *Santa Maria de Popolo*, it. *Madonna del Popolo*) (4 pav.) iš *S. Maria del Popolo* mažosios bazilikos Romoje kartotė.

Tad paveikslo tyrimas susijęs su stebuklingųjų katalikiškųjų atvaizdų sklaidos bei originalo (provaizdžio, pavyzdžio) ir kartotės (kopijos, sekinio) problematika. Dera priminti, kad stebuklingų atvaizdų kartotės ir jų kūrimas Lietuvoje įsitvirtino Baroko epochoje. Jų tyrimas, be menotyrinių

3. Švč. Mergelė Marija Snieginė
(*S. Maria Maggiori, Salus
Populi Romani*). Italija. IX a. pab.–
XI a. pr. Roma, *Santa Maria Maggiore*
bazilika. Prieiga internete: [https://www.
eventiculturalimagazine.com/wp-content/
uploads/2018/11/yMnbhXGg.jpeg](https://www.eventiculturalimagazine.com/wp-content/uploads/2018/11/yMnbhXGg.jpeg)

4. Švč. Mergelė Marija *del Popolo*. Filippo Rusuti.
Roma. XIII a. pab. Roma, Santa Maria del Popolo bažnyčia.
Prieiga internete: [https://smarthistory.org/
wp-content/uploads/2023/10/F-FINAL-madonna-di-
san-luca-after-restoration-scaled.jpg](https://smarthistory.org/wp-content/uploads/2023/10/F-FINAL-madonna-di-san-luca-after-restoration-scaled.jpg)

5. Švč. Mergelė Marija (vadinama
Snieginė). Lietuva. 1710. Kurklių
Šv. Jurgio bažnyčios procesijų altorėlio
paveikslo infraraudonųjų spindulių
pakeistų spalvų analizės vaizdas.
Rapolo Vedricko nuotr., 2024

aspektų, dar atskleidžia ir katalikiškojo mentaliteto bei pamaldumo kultūros pažinimui svarbių dalykų ir paprastai naujais akcentais papildo lokaliąją istoriją. Lietuvos dailėtyroje per pastaruosius tris dešimtmečius ši problematika ne kartą nagrinėta ir vien išvardyti tai atlikusius mokslininkus užimtų daug vietos. Tad gausi šios temos lietuviška ir kitakalbė literatūra nepristatoma, toliau nurodoma tik ta, kuri tiesiogiai susijusi su Kurklių paveikslo pirmavaizdžiais (ir ji ne visa).

Abiejų minimųjų Romoje garsių atvaizdų žinomumas katalikiškajame pasaulyje ir Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje nevienodas. Švč. Mergelės Snieginės garbė ir jos atvaizdo kartotės pasklido plačiau. Originalas pagerbiamas ne kartą rekonstruotoje ir įspūdingai išpuoštoje vienoje iš seniausių Romos bažnyčių, pasak legendos, pastatytoje ant Eskvilino kalvos ten, kur 352 m. vasarą iškrito sniegas, tad jai prigijo Snieginės titulas (lot. *Santa Maria ad Nives*; it. *Madonna della Neve*), o joje esanti Marijos ikona, be šio, dar vadinta ir Dangaus Karalienės titulu. Be to, po 1390 m., kai šventovei suteiktas Popiežiškosios didžiosios Švč. Marijos bazilikos (it. *Basilica Papale di Santa Maria Maggiore*) rangas⁵, „Snieginės“ prievardį ėmė keisti „Didžioji“. Lietuvos bažnyčių XVII–XVIII a. dokumentuose šio Švč. Mergelės atvaizdo kartotės dažniau vadinamos pastaruoju (lot. *Majoris* ar it. *Maggiore*) titulu, bet aptinkamas ir Snieginės (lot. *ad Nives*, lenk. *Śnieżnej*) prievardis. Lietuvoje žinomiausia kartotė – stebuklingasis Šiluvos bazilikos Dievo Motinos paveikslas, kaip ir dar keli šios ikonografijos Abiejų Tautų Respublikos (Krokvos dominikonų, Gardino jėzuitų, Berdyčio karmelitų bažnyčių) paveikslai, buvo iškilmingai vainikuoti popiežiškosiomis karūnomis⁶, garsėjo ir tokie kitų, dažnai – vienuolių⁷, šventovių paveikslai. Vėlesnis originalo pavadinimas – Romos žmonių (ar liaudies) gelbėtoja (lot. *Salus Populi Romani*) – dėl savo specifikos iš pradžių sklido tik lokaliai.

⁵ Šio rango yra tik dar trys Romos katalikų šventovės (Šv. Petro Vatikane, Šv. Petro ir Paulius už sienų ir Šv. Jono Laterane).

⁶ Bent nuo XVII a. apie Romoje esantį Švč. Mergelės Snieginės atvaizdą rašyta jam specialiai skirtoje ir bendresnėje įvairių šalių literatūroje, Lietuvoje pastaraisiais dešimtmečiais apie šį atvaizdą, jo istoriją, sklaidą ir kartotes Lietuvoje (LDK) plačiau rašyta: Stankevičienė (2005), 45–74; Paliaušytė (2013), 23–46; Račiūnaitė (2014), 238–247, 461, 462, 465, 468, 470, 472, 475.

⁷ Linkuvos, Vilniaus Šv. Teresės ir Kauno Šv. Kryžiaus karmelitų, Papatčių ir Skapiškio dominikonų, Vilniaus bonifratų ir kt. bažnyčių.

Bet atkreiptinas dėmesys į šio pavadinimo sąskambį su antro dabar mūsų pristatomo romietiškojo paveikslu pavadinimu.

Šio antro – Švč. Mergelės Marijos *del Popolo* – paveikslu pavadinimas sutampa su jo šventovės titulu, *Del Popolo* aikštės, kurioje ši šventovė yra, ir tenykščių senųjų Romos miesto vartų pavadinimu. Aikštėje, tarp trijų į ją sueinančių, vartų link atvedančių Romos gatvių, stovi dar dvi suvienodintų fasadų Dievo Motinos titulo – *Santa Maria dei Miracoli* ir *Santa Maria in Montesanto* – bažnyčios. Bet būsimoji Romos Marijos *del Popolo* šventovė čia iškilo pirmoji, dar kaime prie svarbaus į Romą vedančio šiaurinio trakto – *Via Flaminia* (ir bažnyčia kadaise vadinta *S. Maria ad Flaminiam* vardu)⁸. XIII a. viduryje čia įkurdintas tebeveikiantis augustinų vienuolynas ir nuo XIII a., pasak legendos, gerbiamas marą numaldyti padėjęs Marijos paveikslas. 1472–1477 m. popiežius Sikstas IV (1471–1484) augustinams pastatė architekto Andreos Bregnos suprojektuotą naują vieną pirmųjų renesanso stiliaus bažnyčių, tapusią įtakingos jo della Rovere giminės (davusios ir popiežių Julijų II; 1503–1513) globojama šventove su mauzoliejinėmis koplyčiomis. 1587 m. popiežius Sikstas V *Santa Maria del Popolo* šventovę pavertė kardinolų tituline bazilika. Paveikslas ir jo šventovės svarbą didino vieta prie miesto vartų, sulaukdavusių didžiausio keliautojų iš šiauriau esančių kraštų srauto. Čia buvo galima padėkoti už sėkmingą kelionę įžengus į Romą ir prašyti globos išvykstant iš jos. Aptariamojoje Baroko epochoje padažnęję keliautojai katalikai iš Lietuvos paprastai atkaldavo pro čia ir kažin ar aplenkdamo šią (nuo XVII a. vid. – su madingu Giano Lorenzo Berninio rekonstruotu fasadu) šventovę su įžymybių paminklais, garsenybių paveikslais ir stebuklinguoju Dievo Motinos atvaizdu didžiajame altoriuje.

Apibendrinkime: abu Marijos atvaizdai yra iš svarbių Romos šventovių, popiežiaus Siksto V (1471–1484) įtrauktų į septynių pagrindinių piligriminių Romos katalikų šventovių sąrašą. Galima pridurti, kad abu priskiriami legendiniam šv. evangelisto Luko teptukui, nuo seno pagerbiami įvairiomis ceremonijomis, nuo XV a. gausiai kopijuojami. Ir jų kompozicijos – to paties hodegetrija vadinamo archiško Dievo Motinos ikonografinio tipo variacijos. Juose Marija vaizduojama iki pusės, apsisiautusi

⁸ *Del Popolo* šventovės titulas siejamas su viduramžiais stambesnėmis Italijos kaimo parapijoms taikytu *Populus* pavadinimu.

maforijumi, su kryželio ženklų ties kakta ir žvaigždė ant peties, su žiedu ant dešinės rankos piršto. Motinos kairėje – jos apglėbtas, dešinė ranka laiminantis Vaikelis Jėzus, dėvintis tunikėlę ir apsiaustą. Bet paveikslas skiria ne vienas bruožas ir detalė. Snieginės atvaizde laiminanti Vaikelio ranka yra ties motinos krūtine, kaire jis prilaiko knygą, Marija prie savęs jį glaudžia abiem rankomis, plaštakos sukryžiuotos, kairėje – skepetaitė. Motina galvą laiko tiesiai, Vaikelio galva atlošta. Marijos *del Popolo* atvaizde dešinė jos ranka priglausta prie krūtinės, tik kairė apglėbusi Vaikelį, savo kairiąja rankute įsikibusį šios jos rankos nykštį. Kita, laiminanti Jėzaus ranka pakelta aukščiau, galvutė beveik tiesi, o Švč. Mergelės galva pakreipta dieviškojo sūnaus link. Vaikelio tuniką juosia priekyje surištas kaspinėlis, apsiaustas dengia ne tik figūros apačią, kaip lyginamajame atvaizde, bet ir kairįjį petį.

Marijos *del Popolo* paveikslas labiausiai garsėjo pačioje Italijoje, nors žinotas ir plačiau (pavyzdžiui, Pirėnų pusiasalyje). Lietuvoje iki šiol buvo išaiškinta tik viena sena jo kartotė – maloningasis Zarasų bažnyčios Švč. Mergelės Marijos paveikslas. Pradėtas tirti ir šiuo metu restauruojamas zarasiškis kūrinys⁹ kaip tik ir atkreipė dėmesį į jo jaunesnį analogą iš Kurklių. Šiuose abiejuose Lietuvos bažnyčių paveiksluose atkartoti visi pagrindiniai Marijos *del Popolo* atvaizdo originalo kompozicijos ir ikonografijos bruožai. Bet šio originalo ir jo kartočių Zarasų ir Kurklių šventovėse sukūrimo laikas, tad ir jų meninės raiškos ypatybės (stilistika, figūrų proporcijos ir pan.) gerokai skiriasi.

2018 m. Marijos *del Popolo* originalo restauravimo (dar vienas sutapimas – 2018 m. pradžioje baigtas restauruoti ir *Salus Populi Romani* paveikslas¹⁰) metu paaiškėjo, kad tai garsaus XIII a. pab. Romos tapytojo Filippo

⁹ Zarasų paveikslas pirmavaizdis išaiškintas: Stankevičienė (2018), 46–48. Šis pirmavaizdis, 2018 m. Italijos restauratorių atskleistas jo autorius, Zarasų paveikslas ištirtumas ir kūrinio istorija pristatyti: Stankevičienė Regimanta, Zarasų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Vaikeliu“ su karūnomis, aptaisais (LR KVR komplekso uk 20340; komponentų uk 33360–33363) ir rėmais istoriniai–menotyriniai tyrimai, 2023. Šie tyrimai integruoti į Linos Katinaitės, Rimvydo Derkinčio, Jūratės Derkintienės ir Bangučio Prapuolenio 2023 m. parengtą, patvirtintą ir pradėtą realizuoti šio objekto restauravimo darbų programą. Tęsimus kūrinio tyrimus ir restauravimo medžiagą vėliau numatoma publikuoti.

¹⁰ Ondarza Paolo, Musei Vaticani, in un volume il restauro della Salus Populi Romani, *Vatican News*, <https://www.vaticannews.va/it/vaticano/news/2023-02/volume-restauro-salus-populi-romani-musei-vaticani-arte.html>.

Rusuti (apie 1255–apie 1325) kūrinys¹¹. Nedidelis auksaspalvio fono atvaizdas pasižymi šio mozaikomis garsėjusio meistro darbams būdingu kompozicijos monumentalumu, silueto ir karnacijų piešinio harmonija, nuosaikia draperijų stilizacija. Jo barokinės kartotės iš Kurklių gerokai realistiškesnė stilistika neprieštarauja fone įrašyti 1710 m. datai ir priskirtina tuometei gero lygio Lietuvos tapybai. Tiesa, paveikslo raišką iškrepė plika akimi matomi ir pirminių tyrimų parodyti vėlesni užtapyimai, jie ryškiausi fone, ant draperijų. Tačiau figūrų piešinys ir veidų (Marijos portretiško, o Jėzaus jau kiek pakeisto vėlesnių korekcijų) bruožai ryškiau nepakitę. Paveikslas, kaip buvo įprasta, nutapytas pagal tarpinį kūrinį. Dažniausiai juo būdavo ražinys, kartais – iš pirmavaizdžio vietos atvežtas (atsivežtas) kamerinio dydžio paveikslas. Kas galėjo būti pavyzdys tiriamajam Marijos atvaizdui, aptarsime, kai išnagrinėsime, kokia vieta jam buvo skiriama kintančioje Kurklių bažnyčios ikonografinėje programoje. Bet prieš tai dar reikalinga pristatyti ir patikslinti pačios šventovės istoriją.

Apie regulinių atgailos kanauninkų vienuolyną ir jų bažnyčią Kurkliuose

Katalikų šventovės Kurkliuose istorija sena, net su itin miglota pradine dalimi: 1538 m. paminima čionykštė bažnyčia, 1666–1671 (1669?) – Kavarsko kunigų aptarnaujama koplyčia. Vėlesnė istorija apžvalgyta, bet išsamiai netyrinėta. Skelbiama apie 1700 m. Kristupo Zavišos funduotą iki 1832 m. veikusį regulinių atgailos kanauninkų vienuolyną su bažnyčia: vienur rašoma, kad jie fundatoriaus ir pastatyti 1700 m., kitur minima 1735 m. naujos bažnyčios data¹²; nurodoma, kad iki 1783 m., kai įsteigta Kurklių parapija, bažnyčia buvo Anykščių parapijos filija¹³.

¹¹ *Filippo Rusuti e la Madonna* (2018).

¹² Kurklių bažnyčios kronika, 1849 m., Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – VUB RS), f. 4-36036 (A-2701) (minima tik 1700 bažnyčios įkūrimo data); Kurklių parapija (2009), 57 (minima tik Kristupo ir Rožės Tiškevičiūtės Zavišų 1700 m. fundacija); Misių, Šinkūnas (1993), 201–202; Miškinis (2005), 414, 416.

¹³ Kurklių bažnyčios inventorių, 1809 m. VUB RS, f. 57-b53-634, l. 2; Kurczewski (1912), 474; Pilkaitė (2011), 195.

Į Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo knygas 1700 m. sausio 26 d. įrašytos ir liudininkų parašais patvirtintos fundacijos 1713 m. nuorašas, XIX a. publikuotas fundatoriaus dienoraštis ir 1735–1809 m. dokumentai leidžia Kurklių vienuolyno ir bažnyčios istorijos faktus pakoreguoti. Iš sutuoktinių Kristupo Stanislovo ir Teresės Rožės Tiškevičiūtės Zavišų 1700 m. fundacijos teksto sužinome, kad jie patvirtina 1693 m. rugsėjo 8 d. duotą pažadą savo tėvoninėse Kurklių valdose, prie senos Kurklių koplyčios, įkurdinti atgailos kanauninkus ir pastatyti jiems naują bažnyčią bei 6 asmenims skirtą vienuolyną prie senojo (gyvenamojo) namo, šalia koplyčios stovinčio. Rašoma, kad atgailos kanauninkų akivaizdoje 1793 m. žodžiu duotas toks pažadas tuomečiam šio ordino generaliniam komisarui kun. Silvestrui Koncesui Rodkievičiui (*Sylvestr Koncesz Rodkiewicz, Sylvester Koncess Rodkiewicz*, apie 1660–po 1713 (1720?)), perdavusiam tuomečio Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atgailos kanauninkų generolo Gniezno arkivyskupo kardinolo Mykolo Radziejovskio (*Augustyn Michał Stefan Radziejowski*, 1645–1705) palaiminimą, jau iš dalies realizuotas: vienuoliai įkurdinti ir jiems duotos kai kurios pažadėtos žemės. 1700 m. ši fundacija, gavus tuomečio ATR atgailos kanauninkų ordino generolo Vilniaus vyskupo Konstantino Kazimiero Bžostovskio palaiminimą, perduotą per ordino definitorių Rodkievičių ir dalyvaujant Zavišų įkurdintiems tėvams kanauninkams profesams, Vyriausiajame Tribunole patvirtinama. Joje įrašyta išlyga: iki fundatorių lėšomis bus pastatyti tinkami bažnyčios ir vienuolyno statiniai, dabar dėl sunkių laikų to neįstengiant, kunigams skiriamas senasis namas prie koplyčios. O vienuolynui suteikiama fundacija yra ši: iš medžio pastatyta Šv. Jurgio koplyčia, jos sklypas ir visi seniau kunigams pastatyti statiniai; seniau ir naujai paskirti trys daržai, margas žemės ir tėvoninis Kukiškių palivarkas su jo pastatais, arimais, miškais, lankomis, kitais priklausiniais ir trimis valstiečių šeimomis.¹⁴

Iš fundacijos paaiškėja, kad vienuoliai Kurkliuose įsikūrė 1693–1700 m. ir, nors teksto vieta, kur koplyčia minima su jos titulu, ne visai

¹⁴ Kristupo Stanislovo ir Teresės Rožės Tiškevičiūtės Zavišų fundacijos Kurklių regulinių atgailos kanauninkų bažnyčiai ir vienuolynui, 1700 m. sausio 6 d. įrašytos į LDK Vyriausiojo Tribunolo knygas, išrašas, 1713 m. rugpjūčio 17 d. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAVB RS), f. 43, b. 11005.

aiški, panašu, kad iki 1700 m. naują šventovę spėta pastatyti, tik dar ne užsimotą bažnyčią, o mažesnę, koplyčia vadinamą pastatą. Vienuolyno įkūrimo ir jo fundacijos kontekstą gali papildyti keli jos fundatoriaus Zavišos dienoraščio įrašai: apie 1694 m. liepos 25 d. jo vardinėse Kurklių dvare dalyvavusius 7 atgailos kanauninkus; 1695 m. liepą vykusią jo ir kun. Rodkievičiaus kelionę iš Kurklių į Pienionis, pas seniūną Naruševičių; 1698 m. birželio 1 d. ir 1699 m. kovo 18 d. lankymąsi pas Bžostovskį Verkiuose; 1699 m. balandžio 21 d. Kurkliuose atšvęstas Velykas ir pamaldas šios vietos koplyčioje; 1699 m. gruodžio 27 d. atvykimą į Vilnių, skubant į Tribunolą, ir apie 1700 m. sausio 29 d. (po 3 dienų, kai su žmona pasirašė fundacijos aktą) išvykimą iš sostinės Minsko link, taip pradedant piligriminę kelionę į Italiją.¹⁵

Apie vienuolyno veiklą iki 1700 m. liudija ir 1699 m. Vilniuje išleista kun. Rodkievičiaus parašyta atgailos kanauninkų ordino istorija su kone puse jos užimančia panegirika naujam ordino generolui (1699–1722) vykupui Bžostovskiui. Tituliniame lape jos ir ne vienos ankstesnės knygos autorius prisistato kaip Krokuvos universiteto filosofijos daktaras, profesorius, ordino generalinis komisaras ir Kurklių prioras bei šios fundacijos administratorius.¹⁶ Tad 1693 ir 1695 m. atgailos kanauninkų Lietuvos provincijos vienuolynus vizitavęs iki tol Krokuvos ir kituose Lenkijos vienuolynuose gyvenęs kun. Rodkievičius¹⁷, nors 1695 m. dar minimas savo krašte¹⁸, kažkada vėliau atvyko į Lietuvą ir čia tapo Kurklių vienuolyno prioru. Tuo prisidėjusi jo gyvenimo atkarpa tyrinėtina: šis asmuo svarbus Lietuvos atgailos kanauninkų vienuolijos ir jos būstinės Kurkliuose istorijai. XIX a. inventoriuose rašyta apie Kurklių bažnyčią 1700 m. pašven-

¹⁵ *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy* (1862), 37, 42, 57, 66, 72.

¹⁶ *Opus Miserentis Dei* (1699).

¹⁷ 1693 05 14–1693 09 19 ir 1695 02 03–1695 06 30 jo lankytų Lietuvos provincijos regulinių atgailos kanauninkų vienuolynų vizitacijose, surašytose 1694–1696 m., sąraše Kurklių dar nėra: Lietuvos provincijos atgailos kanauninkų vienuolynų vizitacijos, 1694–1696 m., Jogailos universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (Biblioteka Jagiellońska, Rękopisy) 6241 III. Apie šias vizitacijas ir Rodkievičių dar Bruzdziński (2003), 11, 113, 152, 174, 179, 181, 183, 242, 404–406 ir kt.

¹⁸ Iki 1695 m. Rodkievičius buvo Tiščianos (Trzciana, Bochnios pavietas Lenkijoje) vienuolyno prioras, tų metų gale dalyvavo savo aprašytose Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės brolijos įvedimo iškilmėse.

tinusį „vietos kleboną“ Silvestrą Rodkievičių¹⁹, o tai paremtų faktą, kad ji (dar kaip koplyčia) tuomet jau stovėjo nauja ar po nemažo perdarymo. Keliais dešimtmečiais vėlesni dokumentai temini bažnyčios atnaujinimus ir 1735–1754 m. pristatytą priebažnytį.

Pasak ankstyviausio žinomo 1735 m. Kurklių bažnyčios inventoriaus, šios tuometės Skiemonių parapijos filijos nedidelis („vidutinis“), plytomis grįstas pastatas su 8 langais, 3 bokštais, 3 bokšteliais (kryžių bumbulais) ir dvejomis durimis (iš lauko į bažnyčią ir zakristijos priestatą) iš priekio buvo nudažytas, presbiterijos gale apkaltas lentomis, o varpinę atstojo dviejų stulpų konstrukcija varpui. Apie bažnyčios amžių neužsimenama, jis minimas tik rašant apie (vienuolyno) namus: seną, su celės ir kitos paširties patalpomis, ir 1735 m. Skiemonių ir Kurklių klebono Kazimiero Sacevičiaus pastatytą naują, su glazūruotų koklių krosnimi aprūpinta cele, priemene, kamara ir integruota arklide.²⁰ Čia pridurtina, kad kaimyniniuose Skiemonyse veikė jau 1677 m. Videniškių infulato Placido Zimovskio funduotas regulinių kanauninkų vienuolynas.²¹

1754 m. Kurklių bažnyčios inventoriuje rašoma apie koliatoriaus (Jono Liudviko) Pliaterio ką tik perdengtus šventovės bokštus ir lentomis apkaltą jos išorę, anksčiau neminėtą bobinčių ir gerą statinių tvorą su vartais. 1758–1759 m. šis koliatoriaus pastatė ir dviejų tarpsnių varpinę.²²

Tad 1735 m. bažnyčios statybos data atmetina. Tvirtintume, kad iki 1700 m., kai buvo pašventinta, pastatyta (perstatyta) Kurklių Šv. Jurgio koplyčia netrukus arba bent prieš 1735 m. gavo Skiemonių filijos statusą, o XVIII a. vid. buvo gerokai atnaujinta ir padidinta priebažnyčiu.²³

Apie tiriamojo objekto – Kurklių šventovės Švč. Mergelės paveikslą – sukūrimo laiką byloja tik 1710 m. data paveikslą (kartotiniame) įrašė.

¹⁹ Kurklių bažnyčios inventorius, 1833 m., Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA), f. 669, ap. 2, b. 332, l. 416; Kurklių bažnyčios inventorius, 1842 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 332, l. 410.

²⁰ Kurklių bažnyčios inventorius, 1735 m., LVIA, f. 525, ap. 8, b. 67, l. 3v, 6–6v.

²¹ Misių, Šinkūnas (1993), 137.

²² Kurklių bažnyčios inventorius, 1754 m., ir *adauctos*, 1756–1775 m., LVIA, f. 525, ap. 8, b. 67, l. 15v–16, 28v, 30.

²³ Priebažnytis ir 1782 m. vizitacijos akte vadinamas nauju (Kurklių parapija (2009), 54), bet mano ma, kad tai nekritiškai perrašyta senesnė žinia.

Kitų vienalaikių duomenų apie šio tariamojo Marijos Snieginės atvaizdo sukūrimo aplinkybes neaptikta, bet hipotetiniams svarstymams reikalingų duomenų suteikia paveikslo istorijos analizė.

Švč. Mergelės 1710 m. paveikslas ir jo pagerbimo detalės kintančio Kurklių bažnyčios dekoru kontekste

1735 m. Kurklių bažnyčios inventoriuje minimi kitokio ir neapibūdinto siužeto Marijos paveikslo. Švč. Mergelės Sopulingosios altoriuje būta jo titulo ir Išganytojo paveikslų, be to, prie šio altoriaus kabojo 23 „paprasti popieriniai“ paveikslėliai ir dar du spalvoti: šv. Aloyzo ir Marijos. Antru pavadintame Švč. Mergelės altoriuje būta dviejų Dievo Motinos paveikslų: apatinio – pusantros uolekties aukščio, su paauksuota sidabrine Marijos karūna, septyneriais (vieneri koralų) karoliais, sidabrinu votu, 3 medaliukais, 2 užuolaidomis, ir viršutinio – su vieneriais karoliais, gėlėmis iš raudonų kaspinėlių ir užuolaidėlėmis; prie šio altoriaus kabojo 14 kitų paveikslų. Regis, dar vienam altoriui priklausė įrėmintas didelis Dievo Avinėlio atvaizdas, „Viešpats Jėzus po mediniu pavilijonu“, Švč. Trejybės paveikslėlis ir „portatilio pavidalo paveikslėlis ant akmens“. Didžiojo altoriaus centre buvo Skaistyklą (Dievą Tėvą, Sūnų ir Mariją, gelbstinčią sielas) vaizduojantis paveikslas su 2 karūnomis, 2 sidabriniais votais ir auksine širdimi ant Jėzaus krūtinės, o viršuje kabojo šv. Jurgio ant žirgo paveikslas.²⁴

1754 m. kovo 10 d. duomenimis, didysis altorius jau buvo naujas, bet nepaauksuotas ir su senaisiais paveikslais: aukso širdimi, 2 votais ir Dievo Tėvo bei Kristaus karūnomis papuoštu dar ir Mariją virš skaistyklos vaizdavusiu ir šv. Jurgio virš jo. Kitų dviejų altorių minimi tik paveikslo ir mensos. Virš vieno tokio laikinojo altoriaus mensos kabojo šv. Antano paveikslas, virš jo – įrėmintas Švč. Mergelės paveikslas su vieneriais karoliais (1735 m. buvęs Marijos altoriaus viršuje?), o šonuose – Švč. Trejybės (1735 m. minėtas paveikslėlis?) atvaizdas ir ant vario skardos tapytas uolektinis Marijos su baltos skardos (*z bantajeru*) suknia ir dviem gintarinėmis širdimis paveikslas (anksčiau prie Sopulingosios altoriaus kabojęs

²⁴ Kurklių bažnyčios inventorių, 1735 m., LVIA, f. 525, ap. 8, b. 67, l. 2–4.

spalvotasis?). Antro šoninio „altoriaus“ viršuje buvo Sopulingosios Marijos paveikslas, po juo, karolių vėriniais apdailintuose rėmuose – „Švč. Mergelės, laikančios ant rankos Viešpatį Jėzų“ paveikslas, su trimis išilgai jo einančiais perlų vėriniais, dviem karūnomis, septyneriais (šešeri perlų) karoliais ir Marijos sidabriniais su perlais, o Jėzaus tik sidabriniais karuliais (?; *trzęsawkami*).²⁵

Švč. Mergelė Marija Snieginės didžiojo altoriaus titulas ir šio pavadinimo paveikslas imami minėti dar po kelerių metų. Tai susiję ir su Kurklių šventovės ikonografinės programos, vykdytos kartu su interjero perdekavimu, pertvarka. Jau prieš 1754 m. įrengti nauji – didysis altorius ir sakykla, o tais metais už Ukmergės tiltininko Antano Zmijausko (Zmijevskio) ir kitų asmenų suaukotus 30 muštinių talerių iškilo šoninis medinis Šv. Antano altorius, 1755 m. „altorėliui“ įgytas Marijos paveikslas²⁶. 1756 m. vasario 25 d. prepozitu tapo Pranciškus Ignacas Jankevičius. Tuomet per dvejus su puse metų už jo, koliautorių Pliaterių ir kitų donatorių aukas daug kas įgyta ir interjero pertvarka baigta. Iki 1757 m. gegužės 21 d. įrengta baldakimas virš Nukryžiuotojo skulptūros (jo altoriuje?), šoninis medinis Švč. Mergelės Marijos altorius – Ukmergės pavieto arklidininko Mykolo Balcevičiaus auka ir naujas didžiojo Marijos Snieginės (!) altoriaus tabernakulis – paties prepozito auka.²⁷ Iki 1758 m. rugsėjo paaukuota sakykla ir trys naujieji mediniai altoriai, didžiojo – ir antepedijus su Pliaterių herbu; koliautoriaus Gegobrostos seniūno Jono Liudviko Pliaterio (apie 1700–1764) lėšomis ištaipytas bažnyčios vidus ir abipus didžiojo altoriaus įrengti du dvitarpsniai iliuziškai ant drobės tapyti altoriai, vienas su šv. Genovaitės ir šv. Barboros, antras su šv. Tado ir šv. Marijos Magdalenos paveikslais. Šiuo laikotarpiu įgytos paveikslais puoštos procesijų vėliavos, antepedijus su tapyta šv. Antano ir šv. Ignaco (Lojolos), atvertinėjančių į tikėjimą, scena ir šv. Antano paveikslas (šis gal 1754 m. atsiradęs, nes į 1757–1758 m. sąrašą įterpti ir 1753 m. pirkti litaurai ir pan.).²⁸

²⁵ Kurklių bažnyčios inventorius, 1754 m., *Ibid.*, l. 15–15v.

²⁶ Kurklių bažnyčios *adauctos*, 1754–1775 m., LVIA, f. 525, ap. 8, b. 67, l. 17.

²⁷ *Ibid.*, l. 24.

²⁸ *Ibid.*, l. 25v–27.

Dovanų Švč. Mergelės Snieginės atvaizdui daugėjo. Iš 1757 m. gegužės 21 d.–1758 m. rugsėjo 15 d. laikotarpio naujovių sąrašo sužinome apie Ukmergės arklidininkienės Balcevičienės „paveikslui *ad Nives B. V. M: Majoris*“ paaukotą sidabrinį votą, jame yra pono Antano Motiejaus Zaborovskio įrašas: „1758 m. gruodžio 17 d. Kurklių Švenčiausiosios Motinos Snieginės, esančios didžiajame altoriuje, sukniai paaukojau ir atidaviau penkis talerius.“ 1759 m. prepozitas Jankevičius šiam paveiksliui už 2 talerius 4 timpas įgijo gazo užuolaidas, 10 talerių mokėjo už tris Čenstakavos Marijos paveikslėlius ant vario skardos, tiek pat – už keturias (dirbtines) puokštes; ponia Dobužinska tam altoriui dovanojo pabalintus veidrodžius.²⁹ 1762–1763 m. Ukmergės pastalininkienė Koscialkovska davė užuolaidas; votų plokštelių, gavus dar 4-ias, susikaupė 10, paskui Antanas Benkauskas (pasveikęs, nors net 3 metus negalėjęs paeiti) 1764 m. paaukojo sidabrinę kojelę, o 1768 m. prepozitas Jankevičius prieš didįjį altorių pakabino 2 talerių kainos sidabrinį „Marijos vardą su lempomis“³⁰. 1762–1763 m. Švč. Mergelės Snieginės paveikslą jis papuošė už 6 talerius (gautus už užsakytines Mišias) padarytu rokoko stiliaus – „prancūziško darbo, su įvairiais augalais“, 12 grivinų (6 svarų / 2,4 kg) svorio skardiniais aptaisais: baltais Jėzaus ir Marijos, jos su didele paaukuota žvaigžde ant peties, drabužiais, 13 „tikro sidabro“ spindulių apie galvas, 12 nemažų paaukuotų žvaigždutėlių aplink Marijos galvą ir sidabriniais trijų angeliukų sparnais.³¹ Tapytą angeliuko galvutę greta Marijos peties galima pamatyti dabar Kurklių bažnyčios procesijų altorėlį puošiančio Švč. Mergelės paveikslo atspindėtų in-fraraudonųjų spindulių vaizde (6 pav.).

Karūnos 1762–1763 m. įrašė neminimos, tad jų jau būta: Marijos paveikslams karūnos aukotos pirm kitų metalo dangų arba darytos kartu su visu aptaisų komplektu. Tad šį altorinį Marijos Snieginės paveikslą linkstama tapatinti su 1735 ir 1754 m. pirmąjį šoninio Marijos altoriaus tarpsnį puošusiu ir karūnas jau turėjusiu Švč. Mergelės su Vaikeliu paveikslu. Prielaidą paremia tariamajame Marijos Snieginės paveiksle esantis įrašas su

²⁹ *Ibid.*, l. 26, 27v–28.

³⁰ *Ibid.*, l. 23v, 29–29v, 32.

³¹ *Ibid.*, l. 23v.

6. Švč. Mergelės Marijos (vadinamos Sniegine) paveikslų fragmento atspindėtų infraraudonųjų spindulių vaizdas su išryškėjusia angeliuko galvute. Rapolo Vedricko nuotr., 2024

1710 m. data, liudijantis, kad paveikslas bažnyčioje turėjo atsirasti anksčiau, nei imtas minėti prirašant šį prievardį.

Metalo „drabužiais“ papuošęs didžiojo altoriaus paveikslą, kun. Jankevičius juos parūpino ir kitų medinių altorių tituliniams atvaizdams:

1763 m. padaryti „Šv. Antano Paduviečio“ aptaisai ir „Bialyničų Švč. Mergelai Marijai“ (paaiškėja šio kūrinio siužetas) skirtos dvi karūnos, skeptras, valdovo rutulys, o 1764 m. – likusios jos aptaisų dalys.³²

Grįžkime prie Marijos Snieginės atvaizdu vadinto paveikslo ir XVIII a. 6–7 deš. jam rodyto dėmesio: paveikslas perkeltas į garbingiausią bažnyčios vietą, jam teiktos votinės aukos, sukurti aptaisai. Tačiau šioje šventovėje Švč. Mergelė Marija Snieginė buvo pagerbta ne vien didžiajame altoriuje. 1756 m. prioro Jankevičiaus iniciatyva ir lėšomis pačiuose Kurkliuose išlietas didysis devyniapūdis bažnyčios varpas su šiuo įrašu: „EX PROVIDENTIS DEI IN HONOREM B. V. MARIA AD NIVES ET MERITA OO. SS. PROPRIO SUMPTU X. P. JANKIEWICZA, ORD. CAN. REG. BB. M. M. DE PENITENTIA JUSSIT ME EFUNDERE KURKLIS 1756 APRILIS 15 DIE FUNDET ME ANTONIUS APANOWICZ“ (Iš Dievo Apvaizdos Š[venčiausiosios] M[ergelės] Marijos Snieginės garbei ir visų šventųjų nuopelnams. P[alaimintųjų] k[ankinių] reg[ulinių] atgailos kan[auninkų] ord[ino] k[unigas] P. Jankevičius liepė mane išlieti. Kurkliuose 1756 [m.] balandžio 15 dieną mane išliejo Antanas Apanavičius“).³³ Įrašas suteikia žinių apie produktyvaus Vilniaus liejiko Antano Apanavičiaus savarankiškos veiklos pradžią.³⁴ O mums svarbu, kad jis patvirtina tuomet Kurklių bažnyčioje gyvavus stiprų pamaldumą Švč. Mergelai Snieginėi ir leidžia teigti, kad vienas didžiausių jo puoselėtojų veikiausiai buvo tuometis prepozitas Pranciškus Jankevičius.

Betgi ši Dievo Motinos gerbimo vaga buvo tik vienas, nors aptariamuoju laikotarpiu bene stipriausias, iš apskritai ryškaus pamaldumo Marijai Kurkliuose akcentų. Iki XVIII a. vid. šventovės dekore dominavo altoriniai Švč. Mergelės atvaizdai; dalis jų siejosi su Jėzaus Kančios ir skaistyklos

³² *Ibid.*, I. 29–29v.

³³ Kurklių bažnyčios kronika, 1849 m., VUB RS, f. 4-36036 (A-2701). Kun. Pranciškus Jankevičius paaukojo didelę dalį medžiagos (5 akmenis ir du svarus, t. y. 202 svarus arba 5 pūdus) ir šešias savaites maitino meistrą (jo komandą?): Kurklių bažnyčios *adauctos*, 1754–1775 m., LVIA, f. 525, ap. 8, b. 67, l. 21.

³⁴ Antanas Apanavičius (*Antony Aponowicz, Oponowicz*) tėvo Tomo Apanavičiaus (žinomi 1739–1754 m. varpai) dirbtuvę perėmė po 1755 m.; jo signatūra paženklintų arba jam priskiriamų 1756–1787 (?) m. išlietų varpų žinoma apie keturiasdešimt: Žalėnas (2008), 20–23; Šverebas (2014), 200, 230–231, 443–444; Žalėnas (2015), 139–147.

temomis ir diegė atgailos idėją. XVIII a. 6–7 deš., įrengus penkis naujus altorius ir bažnyčių ištapius septynių sakramentų, rojaus, pragaro ir Angelo sargo scenomis³⁵, jos ikonografinę programą praplėtė katechizuojančio pobūdžio scenos ir šventųjų bei Angelo Sargo globos gijos. Bet padaugėjo ir Marijai dedikuotų kūrinių ir dirbinių, įdiegta naujų pamaldumo formų. Įrengtas altorius su Bialyničų Švč. Mergelės paveikslu, parūpintas jau minėtas didysis ir dar du, taip pat Kurkliuose, tik jau kito Lietuvos liejiko Antano Paškevičiaus³⁶ ir, atrodo, paties Jankevičiaus 1757 m. išlieti varpai, abu dedikuoti „Dievo ir Švč. Mergelės Marijos garbei“³⁷. 1765 m. balandžio 16 d. popiežiaus Klemenso XIII duotu ir tų metų spalio 21 d. Vilniaus vyskupo patvirtintu indultu Kurklių bažnyčioje įsteigta Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės brolija, gyvavusi bent iki 1886 metų. Ji iškilmingai įvesta 1766 m. spalio 11–12 d., o 1768 m. tuometė koliatorė petihorų vėliavininkienė Ona Pliaterienė³⁸ dovanojo procesijų altorėlį su Švč. Mergelės Škaplierinės ir šv. Pranciškaus atvaizdais³⁹.

Brolijos įkūrimas nulėmė pastarojo Dievo Motinos globos aspekto sustiprėjimą. Pasak 1782 m. vizitacijos akto, tuomet altoriuose buvo: šoninio medinio (buvusio Bialyničų Marijos) pirmajame tarpsnyje – Marijos Snieginės, antrajame – šv. arkangelo Mykolo paveikslai, poriniame altoriuje atitinkamai – šv. Antano ir šv. Pranciškaus, didžiajame altoriuje – Švč. Mergelės Marijos (XIX a. I p. aktuose pridėtas žodis – „Škaplierinė“) drožinėtuose rėmuose ir šv. Jurgio paveikslai. Vadinas, 1766–1782 m.

³⁵ Kurklių bažnyčios *adauctos*, 1754–1775 m., LVIA, f. 525, ap. 8, b. 67, l. 24.

³⁶ Duomenų apie šį mažai žinomą meistrą pateikta: Jovaiša (2011), 471–472.

³⁷ *Ibid.*, l. 25v. 1849 m. (žr. VUB RS, f. 4-36036 (A-2701)) nurašyti ir šiuos 5 ir 3 pūdų varpus puošę įrašai: „DEO HONOR ET B. V. MARIA X. P. JANKIEWICZ PROBOSZCZ KURKLEWSKI C. REG. DE PENITENTIA ODLAŁ MNIE W KURKLACH 1757 R. JULII 17 DNIA COR MUNDUM ORNA IN ME DEUS“ (prieš žodį „cor“ būta širdies su kryželiu simboliu) IR „DEO HONOR ET B. V. MARIA X. P. JANKIEWICZ PROBOSZCZ KURKLEWSKI C. R. B. B. M. DE PENITENTIA ODLAŁ MNIE W KURKLACH 1757 R. JULII 20 DNIA ET ANTONIUS PASZKIEWICZ“.

³⁸ Kristupo Pliaterio, mirė 1751 m., našlė Ona Petravičiūtė-Pliaterienė, mirė 1782 m.

³⁹ Kurklių bažnyčios *adauctos*, 1754–1775 m., LVIA, f. 525, ap. 8, b. 67, l. 30v–31, 32; Kurklių bažnyčios Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės brolijos knyga, 1766–1886 m. LVIA, f. 1369, ap. 1, b. 1; Kurklių parapija (2009), 60 (Kurklių bažnyčios 1872 m. vizitacijos akto publikacija).

Bialyničų Dievo Motinos atvaizdui atiteko brolijos paveikslo vaidmuo ir pavadinimas, be to, jis sukeistas vietomis su Marijos Snieginės paveikslu. 1782 m. iliuziškai tapyti altoriai nebeminimi, tik ketvirtas – „senovinio stalių darbo“ (XVIII a. 6 deš. iš senesnio altoriaus perdarytas?) altorius su didele Nukryžiuotojo skulptūra. 1762–1764 m. parūpintieji paveikslų aptaisai vadinami žalvariniais, tokia didžiojo altoriaus Marijos paveikslo „suknia“ ir stikliukais pagražintos karūnos – paausiuotais, „Šv. Antano“ aptaisais – pabalintais, su ausuotais elementais, „Švč. Mergelės Marijos Snieginės“ aptaisai ir dvi karūnos – pabalintais.⁴⁰ 1809 m. aprašyti tie patys altoriai, jų paveikslai, pastarųjų puošmenos.⁴¹ 1830–1844 m. buvo trys altoriai, trečiame jų – tai 2 uolekčių Nukryžiuotojo figūra, tai neįvardyti paveikslai. Matyt, senasis altorius panaikintas, jo Jėzaus skulptūra perkelta į Šv. Antano altorių ir galbūt kaityta su paveikslų sąrašė tebeiminimu šio šventojo atvaizdu. To meto dokumentuose įrašyti altorių paveikslų matmenys (Škaplierinės ir Snieginės Marijos bei šv. Antano atvaizdų: $2 \times 1,25$ uolekties) ir dvi prieš Snieginės altorių kabojusios sidabrinės lempelės.⁴²

Marijos atvaizdų netrūko ir Kurklių bažnyčios procesijų reikmenyse. 1782 m. tokios vėliavos buvo trys: viena su Švč. Mergelės Škaplierinės ir šv. arkangelo Mykolo, antra su Marijos Sopulingosios ir Apreiškimo, o trečia su Švč. Mergelės Ėmimo į dangų ir karūnavimo paveikslais.⁴³ Nors 1758–1759 m. kun. Jankevičiaus buvo įgijęs drožėjų darbo su nežinomo siužeto paveikslais procesijų altorėlį, o 1768 m. koliautorė paaukojusi kitą šios rūšies reikmenį⁴⁴, nė su vienu jų netapatintinas 1782 m. aprašytas senoviško stalių darbo altorėlis su Sopulingosios Dievo Motinos ir šv. Ferdinando,

⁴⁰ Kurklių parapija (2009), 54, 55.

⁴¹ Kurklių bažnyčios inventorius, 1809 m. VUB RS, f. 57-b53-634, l. 2v–3.

⁴² Kurklių bažnyčios vizitacijos aktas, 1830 m., LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3775, l. 408–408v (altorių paveikslai vadinami senoviškais); Kurklių bažnyčios inventorius, 1833 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 332, l. 418–418v; Kurklių bažnyčios inventorius, 1835 m., LVIA, f. 515, ap. 6, b. 80, l. 98–98v; Kurklių bažnyčios inventorius, 1842 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 332, l. 412v–413; Kurklių bažnyčios vizitacijos aktas, 1844 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 258, l. 109–109v.

⁴³ Kurklių parapija (2009), 57.

Lempelės atsargiai tapatintinos su kun. Jankevičius įgytu Marijos vardo ženkle komplektu, o pats vardo simbolis – su vienu tokių ant abiejų altoriaus karnizų buvusių ženklų.

⁴⁴ Kurklių bažnyčios *adauctos*, 1754–1775 m., LVIA, f. 525, ap. 8, b. 67, l. 27v, 32.

klūpinčio prieš Mariją, paveikslais. Bet antras drožėjų darbo altorėlis su ant vario skardos tapytu Švč. Mergelės paveikslu ir „popieriniu“ šv. Apolonijos atvaizdu gali būti prepozito Jankevičius parūpintas reikmuo. Jis pavadintas nauju, bet šis toks pat, kaip ir priebažnyčio, apibūdinimas, manoma, buvo nurašytas nuo ankstesnio dokumento. Kažkurio, manoma, kad šio, altorėlio Marijos paveikslą puošė dvi sidabrinės karūnos su stikliukais.⁴⁵ 1809–1842 m. dokumentuose senasis Sopulingosios reikmuo nebeminiamas, bet įrašytas altorėlis su Marijos Škaplierinės ir Švč. Trejybės atvaizdais. Mums svarbu, kad 1833–1842 m. turto sąrašuose patikslinta, kad altorėlyje su Apolonijos atvaizdu derintas ant vario tapytas paveikslas yra „Švč. Mergelė Marija Snieginė“.⁴⁶

Altorėliams kompleksiskai kuriamų atvaizdų porų medžiagos ir technika nesiskiria. Čia buvo kitaip, o tai leidžia spėti, kad pasitelkti jau turėti kūriniai.⁴⁷ Ši mažesnįjį Marijos Snieginės paveikslą linkstama tapatinti su 1754 m. minėtu ant vario tapytu, uolektiniu, tad altorėliui tinkamo aukščio Švč. Mergelės atvaizdu su aptaisais (anksčiau kabojusiu šalia Sopulingosios altoriaus?). Tuomet jam Snieginės prievardis nepridėtas, bet ir altoriaus paveikslas taip pavadintas (pervadintas?) tik Jankevičiaus vadovavimo vienuolynui laikais. Altorėlis XIX a. vid. nebenaudotas⁴⁸, neišliko ir jo paveikslai. Tad nors dviejų Marijos Snieginės paveikslų minėjimas kelia naujų klausimų dėl kurio jų pirmumo, ikonografijos ar tik pavadinimo sutapimo, atsakyti į juos nebegalima. Altorių puošusiai „Švč. Mergelei Snieginėi“ dabartinėje Kurklių Šv. Jurgio bažnyčioje skirta kita vieta.

Jau XIX a. pr. nekokia senosios šios vietos bažnyčios būklė (reikėjo keisti stogą, langus, paremti sienas) po kelių dešimtmečių visai supras-tėjo (sienos, nors jau suvaržytos, buvo iškrypusios, puvo konstrukcijų

⁴⁵ Kurklių parapija (2009), 54, 55.

⁴⁶ Kurklių bažnyčios inventorius, 1809 m. VUB RS, f. 57-b53-634, l. 3; Kurklių bažnyčios vizitacijos aktas, 1830 m., LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3775, l. 408v; Kurklių bažnyčios inventorius, 1833 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 332, l. 418; Kurklių bažnyčios inventorius, 1835 m., LVIA, f. 515, ap. 6, b. 80, l. 98–98v; Kurklių bažnyčios inventorius, 1842 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 332, l. 412v.

⁴⁷ Ir Šv. Apolonijos, gelbėtojos nuo su dantimis susijusių bėdų, atvaizdas galėjo būti ne naujas, o parinktas iš XVIII a. I p. turėtų neįvardytų raizinių.

⁴⁸ Kurklių bažnyčios vizitacijos 1844 m. akte (LVIA, f. 669, ap. 2, b. 258, l. 110) teminimas vienas neapibūdintas, matyt, naujesnis už aptariamąjį altorėlis.

mediena).⁴⁹ 1871 m. parengta šventovės planas ir statybos sąmatos.⁵⁰ 1872 m. pabaigoje nauja medinė bažnyčia jau stovėjo, rašyta apie ketinamas sudėti lubas.⁵¹ 1873 m. ji įrenginėta, įgyti 3 drožiniais puošti procesijų altorėliai, šv. Jurgio, šv. arkangelo Mykolo, šv. Petro ir šv. Pauliaus paveikslai.⁵² 1874 m. pastatyti 5 nauji paaukuoti dabartiniai bažnyčios altoriai ir vargonai, padarytos 2 klausyklos.⁵³

Didįjį altorių puošia iš senosios bažnyčios paveldėtos barokinės angelikų ir šventųjų skulptūros, bet jo paveikslas „Šv. Šeima“ ir diduma kitų altorių atvaizdų yra bažnyčios įrengimo laiko. Tokie yra abipus didžiojo altoriaus stovinčių įrenginių tituliniai – šv. Jurgio ir šv. arkangelo Mykolo paveikslai, dešinės koplyčios altoriaus pirmojo tarpsnio Nukryžiuotojo skulptūra, jo antrojo tarpsnio Švč. Jėzaus Širdies ir priešingos koplyčios altoriaus antrojo tarpsnio šv. Kazimiero paveikslai. Tik pastarojo altoriaus pirmajame tarpsnyje kabo senasis jau prastos būklės Bialyničų-Škaplierinės Dievo Motinos paveikslas su drožinėtais XVIII a. vid. rėmais, aptaisais ir karūnomis su stiklo akutėmis. Tad ikonografinėje altorių programoje, nepaisant naujų kūrinių ir siužetų, yra daug ankstesnės programos turinio, nulemta pamaldumo tradicijų. Bet kelių senųjų pamaldumo akcentų altoriuose nelikę.

Į altorius nebepateko ir du senosios bažnyčios šoninių altorių pirmojo tarpsnio paveikslai – menamoji „Švč. Mergelė Marija Snieginė“ ir „Šv. Antanas Paduvietis“. Jie išliko procesijų altorėlyje (7 pav.) – viename iš trijų 1873 m. įgytų tokių reikmenų.⁵⁴ Abu paveikslai barokiniai, to paties dydžio, bet nutapyti ant skirtingo (drobės ir medžio) pagrindo ir nevienodu, nors

⁴⁹ Kurklių bažnyčios inventorius, 1809 m. VUB RS, f. 57-b53-634, l. 2; Kurklių bažnyčios inventorius, 1833 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 332, l. 416; Kurklių bažnyčios inventorius, 1835 m., LVIA, f. 515, ap. 6, b. 80, l. 95v; Kurklių bažnyčios inventorius, 1842 m., LVIA, f. 669, ap. 2, b. 332, l. 410v.

⁵⁰ Kurklių bažnyčios plano ir sąmatų byla, 1871 06 25–1872 01 10. Kauno regiono valstybės archyvas (toliau – KRVA), f. I-473, ap. 1 b. 3967.

⁵¹ Utenos dekanato vizitacijos ataskaita, 1872 m., LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1410, l. 28.

⁵² Utenos dekanato vizitacijos ataskaita už 1873 m., LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1465, l. 110.

⁵³ Utenos dekanato vizitacijos ataskaita už 1874 m., LVIA, f. 669, ap. 3, b. 1511, l. 2. Po metų ansamblį papildė medinė varpinė: Kurklių varpinės pastatymo byla, 1875 06 14–1875 08 19, KRVA, f. I-473, ap. 1, b. 4233.

⁵⁴ Bažnyčioje išliko ir antras, bet paprastesnis, mažesnis, su senesniu viršumi ir jau be paveikslų altorėlis.

7. Kurklių bažnyčios procesijų altorėlio (1874) retabulo šv. Antano Paduviečio paveikslas pusė. Viktorijos Brunetzerytės nuotr., 2018

8. Švč. Mergelės Marijos (vadinamos Sniegine) paveikslo fragmentas.
Alantės Valtaitės-Gagač nuotr., 2018

9. Šv. Antano Paduviečio paveikslo fragmentas. Viktorijos Bruneizerytės nuotr., 2018

vėlesnių atnaujinimų kiek supanašintu braižu, kurio netapatumą parodo abiejuose pavaizduoto Vaikelio Jėzaus galvučių sugretinimas (8, 9 pav.).

Altorėlis, priglaudęs senuosius altorinius Marijos ir šv. Antano paveikslus, išsiskiria dydžiu ir netipišku retabulu. Tokius retabulus turinčių altorėlių žinomi tik dar du. Dubingių Šv. Jurgio bažnyčioje saugomą procesiją altorėlį su mažesniu, bet itin panašiu retabulu tyrinėjusi Rima Valinčiūtė-Varnė nustatė, kad jo Aušros Vartų Švč. Mergelės ir šv. Kazimiero paveikslus sukūrė dailininkas Kanutas Ruseckas (1800–1860), šį Marijos paveikslo puse atgręžtą reikmenį pavaizdavęs savo 1846 m. nutapytame paveikslo „Dievo Kūno procesija Vilniuje 1845 m.“ eskiye⁵⁵; iki 1845 m. pa-

⁵⁵ Lietuvos nacionalinis dailės muziejus (toliau – LNDM), T-1540. Žr. Drėma (1996), 168–169, il. 454.

gamintas altorėlis priklausė Vilniaus Šv. Teresės bažnyčiai, o į Dubingius buvo perkeltas po XX a. 6 deš. jų bažnyčios gaisrų⁵⁶. Vėliausiai, 1879 m., įgytas trečias panašus reikmuo iš Kurkliams kaimyninės Kavarsko bažnyčios.⁵⁷ Altorėlių kūrėjų galėjo įkvėpti XIX a. vid. romantizmo stilistikos maldingi spaudiniai su panašiai komponuotais atvaizdų apvadais. Smailėmis užbaigtuose ažūriniuose altorėlių retabuluose neogotikos bruožai ir elementai supinti su neobarokiniais ornamentais, angeliukų galvutėmis ir jų figūrėlėmis šonuose (Kurklių dirbinyje neišliko). Reikmenys pagaminti nežinomoje Vilniaus dirbtuvėje, dariusioje ir kitokio modelio altorėlius.⁵⁸

Kurklių altorėlio paveikslų dydis – 104 × 84 cm, o XIX a. I p. altoriuose jis išmatuotas – apie 130 × 80 cm. Aukščio sumažėjimas aiškintinas ne vien senojo matavimo (čia didele) paklaida, bet ir tuo, kad dedant į altorėlį paveikslai galėjo būti sumažinti iš apačios, viršaus ar abiejų galų. Tad gal ir pirminis Marijos paveikslo įrašas buvo jo apačioje? Ten, kur ir būna stebuklingų atvaizdų kartočių – raižinių, kartais ir paveikslų, pavyzdžiui, stebuklingojo Zarasų Švč. Mergelės atvaizdo – įrašai.

Tiesioginis hipotetinis paveikslo pirmavaizdis,
galimi aukotojai

Dabar jau ir pasvarstykime, kas aptariamajam Kurklių paveiksliui galėjo būti tiesioginis pavyzdys. Nors jau būta ankstesnių originalo raižinių ir stebuklų scenomis (viena – su maloningojo paveikslo atvaizdu) iliustruoto jo malones pristatančio XVI a. pab. leidinio⁵⁹, mums svarbi 1646 m.

⁵⁶ Rima Valinčiūtė, Dubingių Šv. Jurgio bažnyčios procesijų altorėlio „Aušros Vartų Švč. Mergelė Marija / Šv. Kazimieras“ istoriniai ir menotyriniai tyrimai, Kaunas, 2022, skaitmeninė laikmena, R. Valinčiūtės archyvas.

⁵⁷ Ten, pat, l. 2, 11. Jau Marija Matuškaitė pastebėjo Kavarsko altorėlio ir Kanuto Rusecko 1846 m. paveiksle nutapyto reikmens panašumą: Matuškaitė (1998), 49, il. 176.

⁵⁸ Jose padarytas ir antras iš ten pat kilęs neobarokinis, bet kitoks Dubingių bažnyčios procesijų altorėlis: Rima Valinčiūtė, Dubingių Šv. Jurgio bažnyčios procesijų altorėlio „Švč. Mergelė Marija su Kūdikieliu Jėzumi / Šv. Juozapas su Kūdikieliu Jėzumi“ istoriniai ir menotyriniai tyrimai, Kaunas, 2022, skaitmeninė laikmena, R. Valinčiūtės archyvas. Šiai dirbtuvei priskirtini ir neogotikiniai altorėliai iš Užuguosčio ir Jiezno (įgytas 1878 m.) bažnyčių: Matuškaitė (1998), 48–49, il. 174, 175.

⁵⁹ Albericis (1599).

10. Švč. Mergelės Marijos *del Popolo* paveikslas. Žr. 4 pav. nuorodą

išleista augustinų autoriaus Ambrogio Landucci parengta *S. Maria del Popolo* bažnyčios istorijai skirta knyga⁶⁰. Vienas iš dviejų jos raižinių atkartoja pagrindinius Rusuti nutapyto titulinio bažnyčios paveikslo (10 pav.) bruožus, tačiau skiriasi figūrų proporcijomis, aukščiau pakeltu Vaikeliu, įstrižai pakreipta maforijaus krašto juosta Marijos dešinėje, padidinta žvaigžde ant peties, praskėstų rankų pirštų, Jėzaus juosmens raiščio kokardos, draperijų pavidalais. Bet, žinoma, šio raižinio (žr. 11 pav.) apačioje esantis įrašas skelbia, kad jame parodytas „Tikras Švenčiausiosios Žmonių Madonos Romoje atvaizdas, šv. evangelisto Luko nutapytas jos

⁶⁰ Landucci (1646).

11. Tikras Švenčiausiosios Žmonių Madonos Romoje atvaizdas. Roma. 1646. Vario raižinys.
Landucci (1646) iliustracija

12. Kurklių bažnyčios Švč. Mergelės Marijos (vadinamos Sniegine) paveikslo nuotrauka sklaidytoje šviesoje. Rapolo Vedricko nuotr., 2024

13. Švč. Mergelės Marijos (vadinamos Sniegine) paveikslo fragmentas. Alantės Valtaitės-Gagač nuotr., 2018

akivaizdoje“. Sugretinus jį ir aptariamąjį Švč. Mergelės paveikslą iš Kurklių bažnyčios (12 pav.) matyti, kad nepaisant vėl kiek žemiau pavaizduoto Vaikelio, paveiksle atkartota ne tik raižinio su apačioje pailginta Marijos figūra kompozicija, bet ir daugelis šio grafikos kūrinio charakteringų ir nuo originalo skiriančių detalių.

Tad tikėtina, kad paveikslas nutapytas pagal 1646 m. leidinio raižinį. Tiesa, bažnyčioje dar būta taip pat vadinto dvigubai mažesnio paveikslo, bet jis neišliko, tad pagal ką buvo nutapytas ir ar buvo ankstesnis, ar vėlesnis už išlikusįjį, nežinoma. O aptariamojo altorinio, bet dabar jau

altorėlyje esančio Marijos atvaizdo panašumas į raižinį akivaizdus, tad aptarkime jo sukūrimo Lietuvoje pagal minimąjį raižinį versijas. 1646 m. leidinio ar tik jo raižinio atsiradimą Kurklių vienuolyne (prisiminkime – jų bažnyčioje XVIII a. I p. būta daug popierinių atvaizdų) arba pas su jais susijusį, paveikslą paaukojusį asmenį galima būtų paaiškinti tuo, kad reguliniai atgailos kanauninkai priklauso augustinų vienuolijos, globojančios *S. Maria del Popolo* šventovę, šeimai. Vienuolyno fundatorius – 1700 m. pradžioje išvykęs į piligriminę kelionę, iš Italijos grįžo po pusantrų metų. Nors jo dienoraštyje, aprašant šią kelionę ir ilgą svečiavimąsi Romoje, apie augustinus ir jų bažnyčią prie *del Popolo* vartų neužsiminama, neatmestina, kad didikas ten lankėsi ir, tikėtina, kad iš kelionės parsivežė leidinių (Zaviša ir pats žinomas dėl parašytų ir išleistų knygų), raižinių ir kitų artefaktų.

1693 m. pradėta Zavišos dienoraštyje XVII a. pab. daugiau aprašytų šeimos gyvenimo, sėkmės visuomenėje, medžioklės ir kitų pramogų įvykių, o visai LDK audringo XVIII a. 1 deš. įrašuose persveria autoriaus – aktyvaus to meto konfliktų dalyvio – vaisių davusios ir nesėkmingos pastangos be nuostolių išlaviruoti tarp visų politinių ir karinių jėgų. Minima daug kelionių, bėdų, 1708 m. persirgta dizenterija ir pan.⁶¹ Itin įsidėmi-tinas išvykimas, bėgant nuo maro iš Tilžės ir, nepaisant to, 1709–1710 m. sąvartoje Vilkyškių girininkijoje apsistojusią šeimą 4 savaites kamavusi ir kažkokį poną Malickį numarinusi ši liga. Pasak autoriaus, jis, jo žmona,

14. Barboros Zavišaitės-Radvilienės portreto (Hiršo Leibovičiaus vario raižinio, 1758) fragmentas. Reprodukuota iš: <https://creazilla.com/media/traditional-art/6642752/barbara-radzivil-zavisa--barbara-radzivil-zavishah.-lajbovic-1758>

⁶¹ *Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy* (1862), 101–148.

vyriausioji dukra Barbora ir sūnelis Feliksas tik gero kirpėjo prancūzo Sacristeino pastangomis ir Dievo malone bei stebuklu vos išsveikę. Po to Zaviša dar džiaugėsi 1710 m. pagaliau atėjusia ramybe ir sėkmingomis mylimos dukters Barboros ir Naugarduko vaivados Mikalojaus Faustino Radvilos (1688–1746) tų metų gegužę privačiai, o gruodį – viešai ir iškilmingai atšvęstomis vestuvėmis.⁶² 1711 m. Kurklių dvaras (Barborai skirtas kraitis?) tapo M. F. ir B. Zavišaitės Radvilų nuosavybe, o jie šios vietos bažnyčios ir vienuolyno koliautoriais. 1712 m. pradžioje ši šeima susilaukė pirmagimio sūnaus.⁶³ Toks įvykių kontekstas leidžia teigti, kad pirma ir bene įtikimiausia aptariamojo Kurklių bažnyčios paveikslų kilmės hipotezių sietina su Kurklių vienuolyno fundatoriumi, jo šeimos pasveikimu 1710 m. pradžioje ir tolesnėmis tų metų sėkmėmis.

Antra hipotezė sietina su kartu ligą įveikusia fundatoriaus dukra Barbora Pranciška, jos vedybomis, tuo, kad ji su vyru tapo Kurklių dvaro savininkais ir šios vietos šventovės koliautoriais. Galima ir trečia, su pačiais Kurklių kanauninkais, juos galėjusiu ištikti 1710 m. maru, kitomis bėdomis, jų pirmuoju prioru – ne vieną leidinį parengusiu eruditu S. K. Rodkievičiumi sietina hipotezė, bet ji laikytina atsargine, nes žinių apie XVIII a. pr. įvykius Kurklių vienuolyne neaptikta. Nuomonę, kad paveikslą paaukojo Zaviša arba Zavišaitė, galėtų paremti pastebėtinas Švč. Mergelės ir Barboros Pranciškos Zavišaitės-Radvilienės veidų bruožų panašumas ir šių Zavišų bei Radvilų reprezentacinės ambicijas atitinkantis paveikslų meninis lygis. Tačiau veidus (13, 14 pav.)⁶⁴ palyginti nelengva, nes išliko ne dvidešimtmetės, o gerokai vyresnės Zavišaitės-Radvilienės portretai ir

⁶² *Ibid.*, 145–150.

⁶³ *Ibid.*, 156; Kurklių parapijos bažnyčios kronika, 1849 m. VUB RS, f. 4, b. 36036 (A-2701), lapai nenumeruoti; Szklarska (1987), 363.

Nors Kurklių dvaro savininkų ir bažnyčių koliautorių kaitos studija neįeina į publikuojamą tyrimą, reikia pastebėti, kad 1738 m. (?) Radvilos Kurklių dvarą perleido bevaikiam Livonijos pakamarei Ferdinandui Vilhelmui Pliateriui (1678 (?)–1739) (Link-Lenczowski (1981) 654), paskui jis valdytas kelių Pliaterių, o XIX a. jo savininkų pavardės kito, bet tik paveldėjusių moterų vedybų būdu.

⁶⁴ Barboros Pranciškos Zavišaitės-Radvilienės tapytas portretas ir pagal jį sukurtas raizynas publikuoti: Matušakaitė (2010), 285, 327 pav.; Liškevičienė (2022), 5, 6 pav. ir kitur.

juose pastebimų kelių atsikartojančių bruožų (didelių akių, ilgokos nosies) iškeltai minčiai patvirtinti negana⁶⁵.

Tad hipotezėms patvirtinti ir vienai jų išskirti dar reikia daugiau duomenų, argumentų ir, žinoma, tinkamo paveikslo restauravimo.

Baigiamosios mintys

Minsko Šv. Pranciškaus Ksavero (buv. jėzuitų bažnyčios) buv. stebuklingojo Studentų kongregacijos Marijos paveikslo koplyčios stalių atkalteje be kitus stebuklus vaizduojančių scenų nutapytas prieš koplyčios altorių, prie kurio kunigas aukoja Mišias, klūpintis ir širdies formos votą stebuklingojo atvaizdo link tiesiantis Zaviša, o apačioje įrašyta: „Minsko vaivada [...] ponas Kristupas Zaviša, šaukęsis Studentų Š[venčiausiosios] M[ergelės] pagalbos, sunkios ligos nusikratė.“⁶⁶ Gardino Studentų Švč. Mergelės atvaizdas – Marijos Snieginės ikonos kopija. Kada Zaviša įteikė dovaną atvaizdui ir ar dėkojo už 1710 m. ar už kurį kitą pasveikimą, nežinoma.

Ši tapyta scena dar kartą iškelia klausimą, kas ir kada apsiriko, kad pagal Marijos *del Popolo* atvaizdą (jo kopiją) sukurtas paveikslas tapo vadinamas kitaip. Tapant buvo pasitelktas ne tas pavyzdys ar tapyta Marija *del Popolo* tik vėliau pavadinta SnieGINE? Ar teks pasitenkinti iškilusiais klausimais, ar kada į juos bus atsakyta, parodys ateitis. Nors bet kuris atsakymas liudytų tą patį: XVIII a. LDK katalikai buvo pamaldūs Švč. Mergelei Marijai Snieginei ir / arba jos vietinėms kartotėms, bet mažai žinojo apie Marijos *del Popolo* atvaizdą.

Dabartinis tyrimas parodė, kad aptartasis paveikslas, hipotetiškai siejamas su Kurklių atgailos kanauninkų vienuolyno fundatoriais Zavišomis, yra įdomi ikonografinė mįslė. Jis įsidėmėtinas ir dėl to, kad liudija apie

⁶⁵ Paradoksalu, bet gerokai panašesnis yra jaunos moters atvaizdas iš Polesės muziejaus Pinske (Baltarusija), kurį M. Matuškaitė identifikavo kaip B. P. Zavišaitės-Radvilienės portretą: Matuškaitė (2010), 427; 328 pav. Vis dėlto Polesės muziejaus kūrinių ir LNDM saugomą antrą to paties portreto variantą analizavusi Dalia Tarandaitė pateikė svarių argumentų, kad tai kitos žymios XVIII a. didikės – Aleksandros Čartoriškytės-Sapiegienės-Oginskienės (1730–1798) portretas: Tarandaitė (2010), 11–22.

⁶⁶ „W. Jmć P. Krzysztof Zawisza Starosta / Miński, wezwawszy na pomoc N: / P. Studeńskiey, cięższy choroby / pozbył“: Kalamajski-Saeed (2002), 519–520.

Kurklių bažnyčioje, ypač XVIII a. vid., tuomečio prioro Jankevičiaus, o gal ir tuomečių koliautorių Pliaterių dėmesį Švč. Mergelei Snieginei. Jo ir bažnyčios dekoru istorija papildo žinias apie čia plėtotą ypatingą pamaldumą Marijai, kurį reikėtų sieti su straipsnyje nenagrinėtais, bet omenyje turėtais mariologiniais regulinių kanauninkų dvasingumo aspektais, tikėtina, įdiegtais jau pirmojo prioro Rodkievičiaus laikais. Straipsnyje užčiuoptam bažnytinio ir pasaulietinio (dvaro) gyvenimo susipynimo Kurkliuose atvejui aptarti reikėtų daugiau vietos ir papildomų šios vietos dvaro, vienuolyno ir šventovės tyrimų.

Straipsnyje pavyko patikslinti Kurklių vienuolyno, bažnyčios ir jos dekoravimo istoriją. Apie nagrinėjamą paveikslą ir jo kontekstus pateiktas įžvalgas ir išvadas plėtoti tikimasi toliau vykdant jiems skirtus istorinius tyrimus ir, jei susiklostys aplinkybės, atitinkamų sričių specialistams atlikus paveikslų ir jo altorėlio komplekso fizinius tyrimus ir restauravimą.

Publikuoti šaltiniai

de Albericis Iacobo (Giacomo Alberici), *Historiarum Sanctissimae et Gloriosissimae Virginis Deiparae de Populo almae urbis compendium*, Roma, Nicolai Mutij, 1599.

Kurklių parapija, *Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m., atlikta Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu* [Lietuvos istorijos šaltiniai, t. VIII], parengė Sigitas Jegelevičius, Vilnius: Lietuvos katalikų mokslų akademija, 2009, p. 53–65.

Landucci Ambrogio, *Origine del Tempio dedicato in Roma alla Vergine Madre di Dio Maria, presso alla Porta Flamina, detto hoggi del Popolo. Divisa in sei Giorato <...>*, Roma: per Francesco Moneta, 1646.

Pamiętniki Krzysztofa Zawiszy, wojwody mińskiego (1666–1721), wydane z oryginalnego rękopisu i opatrzone przepisami Juliana Bartoszewicza, Warszawa: Nakładem Jana Zawiszy, 1862.

Rodkiewicz Silvester Concess (Silvestro Concesso), *Opus Miserentis Dei sive Historia de origine, meritis et sanctitate Ordinis Canon: Regul: S. Mariae Demetri, de Urbe de Poenitentia BB. MM. cui prefixa est Panegyris Illustrissimi Excelentissimi ac Reverendissimi Dni D. Constantini Casimiri Brzostowski episcopi etc. etc. dedicatione operis et vita venerabilis servi Dei Iacobi Przyrovij <...>*, Vilnae: Typis Academicis Societatis Iesu, 1699.

Literatūra

- Bruzdziński Andrzej, *Kanonicy regularni od pokuty na ziemiach polskich*, Kraków: Wydawnictwo UNUM, 2003.
- Drema Vladas, *Kanutas Ruseckas*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1996.
- Filippo Rusuti e la Madonna di San Luca in Santa Maria del Popolo a Roma. Il restauro e la nuova attribuzione di un capolavoro medievale, edited by Simonetta Antellini, Alessandro Tomei, Milano: Silvana Editoriale, 2018.
- Kałamajska-Saeed Maria, Cudowny obraz Matki Boskiej Studenckiej z kościoła jezuitów w Grodnie, *Roczniki Humanistyczne. Historia sztuki*, t. 50, Nr. 4, 2002, p. 517–525, 526–533 (il.).
- Konarski Szymon, *Materyały do Biografii i Heraldyki Polskiej*, t. 4: *Platerowie*, Paryż, 1967.
- Kultūros paminklų enciklopedija, *Rytų Lietuva*, t. I, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 55.
- Kurczewski Jan, *Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912.
- Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, 1973.
- Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas (papildymas)*, Vilnius: Lietuvos TSR kultūros ministerija, 1977.
- Link-Lenczowski Andrzej, Plater Ferdynand Fabian, *Polski słownik biograficzny*, t. XXVI, Wrocław i in.: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1981, p. 654.
- Liškevičienė Jolita, Radvilų giminės manifestacija Vilniaus Šv. Jurgio kankinio bažnyčios dekore, *Lietuvos meno istorijos studijos*, t. 11: *Objektas ir dekoras: paveldas, procesai, kontekstai* (I), sud. Skirmantė Smilingytė-Žeimienė, Regimanta Stankevičienė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, p. 61–94.
- Matušakaitė Marija, *Procesijų altorėliai Lietuvoje*, Marijampolė: Ardor, 1998.
- Matušakaitė Marija, *Portretas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius: Tautos paveldo tyrimai, 2010.
- Misius Kazys, Šinkūnas Romualdas, *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius: Pradai, 1993.
- Miškinis Algimantas, *Rytų Lietuvos miestai ir miesteliai*, II knyga, Vilnius: Savastis, 2005, p. 413–425.
- Ondarza Paolo, Musei Vaticani, in un volume il restauro della Salus Populi Romani, *Vatican News*, <https://www.vaticannews.va/it/vaticano/news/2023-02/volume-restauro-salus-populi-romani-musei-vaticani-arte.html>.

- Paliušytė Aistė, XVII–XVIII a. LDK kultinių atvaizdų sklaida: vizitacijų duomenys, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, t. 69: *Kultiniai atvaizdai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. Importas ir sklaida*, sud. Tojana Račiūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2013, p. 23–46.
- Pilkaitė Aldona, Kurklių bažnyčia: Bažnyčia, dvasininkija; Koplyčios, *Kurkliai*, sud. Alvira Žvinienė, Kaunas: Naujasis lankas, 2011, p. 195–201, 211–212.
- Račiūnaitė Tojana, *Atvaizdo gyvastis: Švč. Mergelės Marijos stebuklingųjų atvaizdų patirtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII–XVIII a.*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014.
- Skrinskas Robertas Gedvydas, *Piligrimo vadovas po stebuklingas Marijos vietas*, Kaunas: Judex, 1999.
- Stankevičienė Regimanta, Stebuklingojo Krekenavos Švč. Mergelės Marijos paveikslo kilmė, ikonografiniai šaltiniai ir jų kontekstai, *Menotyra*, 2018, t. 25, Nr. 1, sud. Gabija Surdokaitė, p. 35–55.
- Stankevičienė Regimanta, Šiluvos bazilikos paveikslas „Švč. Mergelė Marija su Vaikieliu“. Istorinis ir ikonografinis kontekstas, *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, t. 6: 2002–2003, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, 2005, p. 45–74.
- Szklarska Ewa, Radziwiłł Mikołaj Faustyn, *Polski słownik biograficzny*, t. XXX, Wrocław i in.: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1987, p. 361–363.
- Švėrebas Povilas, *Telšių vykupijos bažnyčios varpai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2014.
- Tarandaitė Dalia, Ar tikrai Aleksandra Čartoriskytė?, *Lietuvos dailės muziejaus metraštis*, t. 13: 2010, Vilnius: Lietuvos dailės muziejus, p. 11–22.
- Žalėnas Gintautas, *Kaišiadorių vyskupijos bažnyčių varpai*, Kaišiadorys: Kaišiadorių muziejus, 2008.
- Žalėnas Gintautas, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos varpai ir jų gamintojai*, daktaro disertacija, humanitariniai mokslai (03H), Kaunas, 2015. Prieiga internete: <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:15134827/datastreams/MAIN/content>.

Regimanta Stankevičienė

The Painting of *Our Lady with the Child* (1710) from Kurkliai Church and Its Mysteries

Summary

The article analyses the origin and history of the painting *Our Lady with the Child* (1710) from the St George Church in Kurkliai. This research is supplemented by the contextual studies of the Kurkliai church, its decorations and iconographic programme. The study presents several prominent people related to the history of the church: The church was funded by the spouses Krzysztof Stanisław Zawisza and Teresa Róża Tyszkiewiczówna Zawiszowa. Silvester Concess (Silvestr Koncesz) Rodkiewicz was the first prior of the Monastery of the Regular Canons Penitentiary in Kurkliai. The Plater family (the collators) and the prior Franciszek Ignacy Jankiewicz renovated the church and its decor in the mid-eighteenth century.

The research has revealed that the Zawisza family started the process of funding the Monastery of the Regular Canons Penitentiary next to the old Kurkliai chapel in 1693. Sometime later, they invited the monks to reside there, and the monastery was certainly operational in 1699. The date of 1700, which has traditionally been mentioned, is the date of the *de jure* foundation and the consecration of the new (or reconstructed?) wooden chapel/church. Until 1783, when it became a parish church, it was the filial church of Skiemonys and later Anykščiai parish. A new wooden monastery was built in 1735. In the 1750s and 1760s, the church was renovated and enlarged by adding a porch and its interior was decorated with new altars, a pulpit, paintings, murals, vessels and other accessories. The churchyard was fenced in, and a bell tower was built.

The inscription on the painting mentions the year 1710 and its prototype: *Santa Maria ad Nives*, a famous icon from Rome dating back to the late ninth to the early eleventh century, also known as *S. Maria Maggiore* and *Salus Populi Romani*. However, the painting is a replica of another famous painting from Rome, *Santa Maria del Popolo* (Filippo Rusuti, the late thirteenth century). Presumably, it was painted after a mid-seventeenth century engraving from the book *Origine del Tempio dedicato in Roma alla Vergine Madre di Dio Maria, presso alla Porta Flamina, detto hoggi del Popolo* by Landucci Ambrogio (Rome, 1646), which was based on the original painting.

In the first half of the eighteenth century, the iconographic programme of the Church of the Kurkliai Monastery of the Regular Canons Penitentiary was generally dominated by various images of Our Lady, and the devotion to Our Lady of the Snows

was especially promoted in the mid-eighteenth century. The painting *S. Maria ad Nives* was mentioned for the first time in the 1750s. The prior Jankiewicz placed it on the new high altar and decorated it with metal tin clothing and, together with other people, rewarded it with ex-votos. Then, he acquired a large church bell dedicated to Our Lady of the Snows and a processional altar with a smaller image of Our Lady of the Snows on a copper base (the latter two have not survived). The paintings of Our Lady of the Snows mentioned above are thought to be the same paintings of Our Lady that were in the side altars of the church in the first half of the eighteenth century but were mentioned in the documents without the title 'of the Snows'.

When the Fraternity of Our Lady of Mount Carmel was established in Kurkliai church in 1766, more attention was paid to the painting belonging to the fraternity. From the 1780s onwards, the painting of Our Lady of Mount Carmel is referred to as the high altar painting, and the painting of Our Lady of the Snows as occupying its previous place on the side altar. The monastery was closed by the tsarist authorities in 1832, but the old church stood for another four decades until the current wooden church with new altars was built in the 1870s. The Baroque paintings from the altars of the old church, Our Lady of the Snows and St Anthony of Padua (slightly reduced in size?), were moved to a processional altar acquired in 1873 and remain there until now.

At this point of our research, it seems likely that the painting was donated by the church benefactor in gratitude for saving him and his family from death when the plague struck in early 1710. This and other hypotheses of the painting's origin and the reasons for the mismatch between its title and iconography remain to be investigated, and the painting has yet to be professionally restored.

Keywords: the painting of Our Lady, *S. Maria ad Nives*, *S. Maria del Popolo*, St George Church in Kurkliai, the Monastery of the Regular Canons Penitentiary in Kurkliai, the Zawisza family, the Plater family, Silvester Concess Rodkiewicz, Franciszek Ignacy Jankiewicz